

Doktori értekezés tézisei

Újvári Edit: „*A mindenség hullámzó nászruhá*”.

Istennői mítoszmotívumok Weöres Sándor költészetében

Szeged, 2001.

I. Az értekezés tárgya

„*A mindenség hullámzó nászruhá*”. Istennői mítoszmotívumok Weöres Sándor költészetében című doktori értekezés Weöres Sándor költői életművének egyetlen, motivikusan összetartozó részletét vizsgálja. A költő 1930-as évek végétől kb. 1960-ig tartó korszakában sajátos tematikai egységet képeznek az istennői mítoszmotívumokra épülő költemények. E versek tematikai alappillérei a prehistorikus föld- éj- és anyaistennők, Istár, Démétér, Perszephoné, Aphrodité, Ízisz, valamint az ő- és ókori istennők ikonográfiai- és szimbólumrendszerét szintetizáló és egyben új dimenzióba emelő Szűz Mária-tisztelet mítoszokból, kultuszokból rekonstruált/ismert motívumai, szimbólum-csoportjai.

Az értekezés az e mítoszokból merítő Weöres-művek motívumközpontú elemzését tekinti céljának, amelyet irodalomtörténeti, irodalomelméleti, valamint összehasonlító vallás- és mitológia-történeti áttekintéssel mint elméleti háttérrel kíván megalapozni. Ennek megfelelően az értekezés három fő fejezetre tagolódik.

Az első fejezet első és második része elméleti alapozás: a mítosz és a mítosz irodalmi jelentőségét vizsgálja meg a szaktudományok – köztük az irodalomtudomány és irodalomelmélet – mítoszra vonatkozó jelentős teóriáinak kiemelésével. A XIX–XX. századi, eltérő mítosz-elméletek áttekintésekor a weöresi mitologizáció sajátosságainak megértése a meghatározó aspektus. *G. S. Kirk A mítosz* című kötetének kutatástörténeti részét, valamint *J. Meletyinszkij A mítosz poétikája* című átfogó munkáját is figyelembe véve, többek között *F. Schelling* és *F. Schlegel* mítosz-értelmezése, *E. Cassirer* neokantiánus, általános szimbólum-elméletbe ágyazott mítosz-teóriája, a *S. Freud* és *C. G. Jung* által megalapozott lélektani irányú mítosz-kutatás, valamint az ennek nyomán kibontakozó mítoszkritikai irodalomelmélet, valamint a – Weöres mitológia-felfogásának szempontjából releváns – Kerényi Károly által képviselt mítosz-koncepció képezi e rész tárgyát.

Az értekezés első fejezetének ezt követő, harmadik egysége a nőhöz kapcsolt mitikus szerepkört és az istennői szimbólumrendszert elemző szakirodalom néhány következtetését vizsgálja meg. A női mitologikus szimbólumrendszert két eltérő felfogása kerül ismertetésre ebben a részben. Egyrészt *Marija Gimbutas* archeo-mitológiai kutatása, amelyet *The Language of the Goddess* című munkájában összegzett, és amely az ősi Európa, a Mediterráneum és Közel-Kelet régészeti anyagából kibontakozó istennő-kultusz részletes

jellemzése. Másrészt az analitikus pszichológiai C. G. Jung által kidolgozott anya-archetípus-elmélete, amely az egyéni anya-élmény és a tudattalanból eredeztetett, objektív, mitologikus hagyomány összefonódását hangsúlyozza, és amelyet a jungi nézetek nyomán *Erich Neumann The Great Mother. An analysis of the Archetype* című munkájában dolgozott ki. Ez a rész különösen az ősi hiedelemvilágot idéző anyaistennőt, föld- és éjistennőt középpontba állító Weöres-költemények motívum-rendszerének mitologikus kontextusaira tér ki bővebben. Ez a rekonstruált prehistorikus kultusz istennő-figurája ugyanis kevésbé ismert, mint az archaikus hagyományokból eredeztethető, karakterisztikus ókori istennők mitológémai, ráadásul a régészeti feltárások (1960-70-es évek) és nyomában a vallástörténeti kutatás (1980-as évek) újabb eredményeit Weöres e témakörbe tartozó versei nem csupán megelőzték, hanem mintegy meg is előlegezték.

Az első fejezet utolsó egysége a XX. századi magyar irodalom anyaistennő-motívumokat idéző példáiból emel ki néhányat amelyek – a dolgozat témájául választott Weöres-versekhez hasonlóan – az istennői mitológiák vonásait hordozzák szorosabb, vagy tágabb asszociációs körben.

A második fejezet a mitologizmusnak Weöres költészetében betöltött szerepét tárgyalja. Elsőként azokat a hatásokat veszi számba, amelyek elmélyítették a költő mítoszi érdeklődését és művészetének mitologikus irányát. Az irodalomtörténeti kutatás összegezte a Weöres eszmei tájékozódását meghatározó – Kerényi Károly, Várkonyi Nándor, Fülep Lajos és Hamvas Béla nevével fémjelzett – szellemi körök ösztönző erejét, hatásait, amelyet az értekezés az azóta publikált Weöres-interjúkból és levelezésből kirajzolódó részletekkel árnyal. A hatások mellett e szakasz a műveltség és intuíció Weöres esetében szorosan összefonódó és egymást erősítő voltára helyezi a súlyt. A keleti vallásfilozófiák – a költő által kiemelten hangsúlyozott – hatása és a tudás/bölcsesség-felfogása szintén meghatározó tényező e szemléletmódban.

Az ezt követő rész arra tér ki, hogy a mítosz mint tematikus preferencia milyen bölcséleti–szemléleti irányultságot jelez e költői életmű esetében. A weöresi „*mélyülés a hagyományos felé, és magasodás az egyetemes felé*”-gondolat nyomán a hagyomány és az egyetemesség két kulcsfogalma mentén közelíti meg e mitologizmus specifikumait. Az 1930–1940-es évekből is kirajzolódik a mítoszok világának értékelése, amely nem csupán szemléletmódjának alakulására, hanem ezzel szoros összefüggésben költészetére is hatott. Weöres irányultságának, költészeti törekvéseinek megfelelően a mítoszok világának széles spektrumát illesztette be életművébe. E szemléletmódból következően Weöres alkotásaiban eklekticizmustól mentesen, sajátos szintézisben – vallástörténeti fogalommal

szinkretizmusban – ötvöződik a hagyomány/ok egyetemessége Az őskor rekonstruált hitvilága, a mezopotámiai mítoszi epika, a görög mitológia, a természeti népek költészete, a biblikus történetek, a keresztény kultikus hagyományok egyaránt részét képezik költészete mitologikus vonulatának. A mítoszi forrásanyag kezelése, a mitikus hangvétel imitálása elsősorban a kozmogonikus mítoszokat parafrázáló művek/átköltések – az *Első emberpár* valamint a *Stonhenge-ciklus* és az *Őskori himnuszok* néhány darabja – alapján kerül megvilágításra. E szakasz lezárása a weöresi mitologikus szemléletmód – a *Hatodik szimfónia* költeményei révén történő – megközelítése.

A második fejezet utolsó, negyedik egysége az istennői mítoszmotívumok Weöres költészetében betöltött szerepét vizsgálja – Weöres költeményeit, interjúit, leveleit tekintve elsődleges forrásnak e mítosz- és szimbólumrendszer tartalmi vonatkozásai kapcsán. Weöres költészetelméleti állásfoglalásai és alkotói törekvései az objektív, a hagyományokban gyökerező, ugyanakkor belső élményként tudatosított egyetemesség jegyeit hordozzák. Életművének mitológiai vonatkozásain belül ezért is jelentős elem az istennői mítosz-hagyomány jelenléte. Ugyanis a nő létét és létének szimbolikus és mitologikus olvasatát – nemi jellegeinek biológiai rendeltetése folytán – elsősorban a reprodukció egyetemes élményei szabják meg. Ebből eredően az Egyetemesség fogalmához logikusan társul a feminin-elv. Weöres költészetében éppen ez az archaikus istennővilág domináns: a prehistorikus khthonikus földanya, és folyamistennő, az éjistennő, a termékenységi vonásokat idol-szerűen összegző istenanya, a sors-istennő, valamint az ő vonásait átörökítő-átlényegítő Istar, Aphrodité és Szűz Mária. Az objektivitás–kozmiesség eszméihez hasonlóan a feminitás mitikus- és szimbólumrendszerének hagyományait is intuitíven, belső tudásként élte meg, amely mintegy előfeltétele a mítoszok átköltésének, az istennői mítoszokon alapuló művek megalkotásának.

A belső élményként megélt istennő-eszme földidézését követően a weöresi szemléletmódot meghatározó női mitologikus/vallásfilozófiai hagyományokra tér ki az értekezés. Weöres istennői mítoszokra és a feminin elvre vonatkozó mitológiai, vallásfilozófiai és irodalmi ismeret- és forrásanyagában számos meghatározó hagyomány dominált. A mezopotámiai, a görög, a védikus mitikus költészet, a hinduista vallási eszmék, a kínai taoista tanok, valamint a katolikus keresztény Istenanya-kultusz forrásait műfordítóként és alkotóként is behatóan ismerte. Az archaikus istennő pszeudo-mitológiájában viszont intuíciója és történeti, pontosabban prehistorikus érzéke a meghatározó.

A feminitás kérdésköre számos aspektusban van jelen Weöres életművében, az értekezés középpontjába állított mitologikus istennő-képzeteken alapuló művein túl is. E

részben a weöresi teljesség-eszme androgün fogalma és a nő–férfi oppozícióra épülő költeményei – kiemelten *A két nem* – állnak az elemzés középpontjában.

Az értekezés harmadik fejezete az istennői mítoszok, motívumok és toposzok költeményekbe idézésének konkrét példáit vizsgálja meg, azaz olyan Weöres-versek motívum-központú elemzése kerül sorra, amelyek a különböző mitikus- és vallási hagyományok női istenségeinek mítoszi elemeiből merítenek. A költemények csoportosítása tematizált: elsőként a prehistorikus istennő-kultusz jegyeit viselő versek, majd az ókori mitológiák istennő-képzeteit idéző művek, harmadikként pedig a középkori Mária-himnuszok tartalmi és stiláris elemeit felhasználó költemények kerülnek tárgyalásra.

Az archaikus istennő-figurákat középpontba helyező művei egy-egy tradicionális motívum (pl. föld-, éj-anya) köré szerveződnek, amelyhez a karakteresebb – ókori mítoszokból ismert – istennők szüzséiből kiragadott stilizált motívum-elem/ek szervesen illeszkednek. Például a démétéri szüzsé-motívumok, valamint a természeti népek hitvilágából is ismert földanya-képzet adoptálása tökéletesen kézenfekvő az archaikus földanya-motívum rekonstrukciójakor, pszeudo-mitikus figurájának versbe idézésekor. Weöres számos költeményt szentelt az ősi úrasszony alakváltozatainak: *A kis istenanya*, *A nagy istenanya* és *Az ütem istennője* elsősorban a termékenység, anyai szerepkör toposzaiból építkeznek; *A sötétség úrasszonya*, a *Securitas* és *Az őszanya szől ivadékaihoz* című művek pedig az éjszaka és a föld khthonikus vonásokat őrző perszifikált alakját idézik meg. A *Hatodik szimfónia* első két, eredetileg önálló versét szintén az istennők mitologikus motívumaiból alkotja meg: *A teremtés* a görög mitológia olümposzi rend előtti és afölött álló sorsistenségeit, a Moirákat; *Az ősidő* pedig az indoárja ihletésű folyamistennőt mint élet-halál eredőjét emeli a költemények középpontjába.

A második költemény-csoporthoz az ókori mitológiák istennő-képzeteit követő verseket rendeli az értekezés. Az *Istar pokoljárása* és az *Anadyomené* mitológiai forrásai ismertek, és e *mitológémák* azaz mitológiai elbeszélések esetében az eredeti mítosz, illetve annak forrásértékű költői/mitológusi szövege alapvető kiindulópont a weöresi mítosz-feldolgozás megközelítésekor. Ez az ókori szöveghagyomány konkrét forrásanyagként is megjelenik, mint például a Weöres által „átköltés”-nek nevezett *Istar pokoljárása* cselekményében. Másutt a mítosz csak áttételesen, mesteri utalásrendszerben bukkan föl, mint az Aphrodité Urania-mítosz az *Anadyomené*ben; ez esetben poétizált – metaforikus képekben eufemizált – szüzsé-, azaz téma-átvétel, tematikai forrás-használat a jellemző. A görög szerelemistennő *Anadyomené*beli alakváltozatán túl *A kelő csillag tündére* című vers is ebben a tematikai csoportban szerepel.

A kozmikus Aphroditében/Venusban tisztelt matéria epikureista elvének antitézise – a nőben és a szexualitásban manifesztálódó bűn, szenny késő-ókori, a középkori nyugatra erőteljesen ható eszméje – is költeménnyé szublimálódott egy sajátos weöresi interpretációban, *Az óriásnőstény* című költeményében. A szellemivé magasztosított maskulinitás ellentéte, az istenségétől megfosztott, termékenységében, materiális mivoltában megvetésre, kárhozatra ítélt asszonyiség a dualista szemlélet negatív pólusát hivatott megtestesíteni. Weöres versének mottójában a *Jelenések könyvének* gyűlöletes, nagy paráznáját idézi, és a költemény egyes szám első személyben szólaltatja meg a fentebbi nézetek fővádlottját, aki szinte az utolsó szó jogán vall önmaga paráznaságáról, óriásnőstényi mivoltáról, a „*gyűlölt fürtelem*”-ről – mintegy vádlóit megszólítva, vádjaikat ellenük fordítva.

A nagy istennői mítoszok, Istar, Aphrodité, valamint a parázna hagyományos szüzséjébe, motívumkombinációiba eltérő hagyományokból – buddhista, hindu vallásfilozófiából eredeztethető – motívumokat is beilleszt Weöres, és ezen elemek kölcsönhatásából gyökeresen új mítosz-értelem bontakozik ki.

Az istennői mítoszokon alapuló Weöres-verseket tárgyaló fejezet harmadik és egyben utolsó tematikai csoportja a katolikus Istenanyja-kultusz szimbólum-rendszeréből merít. A Szűz Mária-tisztelet tipikus elemein alapuló műveiben – *Anyámnak; Hetedik szimfónia. Mária mennybemenetele. Édesanyám emlékének; Salve Regina* – a mítoszi motívumok és szüzsék kreatív formálását kiterjeszti a vizuális motívum-rendszerre is: a Mária-ikonográfia gazdag formakincse szervesen beépül az irodalmi (himnikus) eredetű istennői–mariológiai motívum-rendszerbe.

Az értekezés kiemelt részét képezik e költemények, mivel meghatározó jelentőségű, összefoglaló műveknek tekinthetők. A középkori Mária-himnuszok tartalmi és stílári elemeit használó Weöres-költemények éppúgy összegzései az archaikus és ókori mitológiák istennő-képzeteit idéző verseinek, ahogy maga a Mária-szimbolika is szintetizálja e megelőző hagyományokat, miközben a sajátos keresztény eszme, a véges–történeti szintnek a végtelen–istenti szinthez kapcsolódását példázza. Az Istenanyja lakja nem szüzsékben bontakozik ki, hanem lazán egybekapcsolt motívumkombinációk – Mária-témák – nagyformátumú kompozícióiban. Az archaikus anyaistennő-figurák stilizált mítoszmotívumai és az ókori istennők mítoszbéli toposzai – a Mária-kultusz jellegének megfelelően – a személyes érzelmet is motivikus képekké formáló elemekkel egészülnek ki.

Amennyiben tartalmi vonások alapján összefüggő költeménysorozatként értelmezzük az istennők mitológiáját variáló, több évtized alatt megalkotott, az értekezés tárgyául választott műveket, az egyik legkésőbbi, a *Salve Regina* tekinthető a nagy összegzésnek.

Az értekezés összegzése az istennői/Istenanyja motívumrendszer jelentőségét Weöres világszemléletének, a költészetről és a kultúrákról vallott nézeteinek tükrében gondolja át. Az eddigi elemzések nyomán e költemények Weöres szemléletmódjának és bölcséleti költészetének specifikumait hordozzák, és ezt három, részben összefüggő aspektus felől közelíti meg az összegzés.

Az istennői mitikus anyag – a hagyományos, prehistorikus eredetű funkciókkal megegyezően – a weöresi mitologizációban is a kozmikus rend, az élet–halál törvényeit reprezentáló entitás. A feminin elv költői meghatározása – „*a mindenség hullámzó nászruhád*” – az öröktől létező, szüntelen alakulásban, folytonos teremtődésben revelálódó univerzumra, annak rendjére is vonatkoztatható. A másodikként kiemelt, női elvre épülő Weöres-eszme az „ősegész”-elv. Ez az eredeti, egységben megvalósuló létélmény a női elemmel – mint eredettel – való azonosulást, a teljességet fejezi ki. A harmadik weöresi fundamentum, amely az istennői költemény-csoporton belül a Mária-szimbolikát követő műviben hangsúlyos, a misztikát idéző, sajátos költői teológia. A *Salve Regina* istennő/Istenanyja-látomásában bontakozik ki ez a világlátás a legerőteljesebben.

II. Az értekezésben alkalmazott módszerek

Az értekezés az istennői mítoszokból merítő Weöres-művek motívumközpontú elemzését tekinti céljának, amelyet interdiszciplináris megközelítésben: irodalomtörténeti, irodalomelméleti, összehasonlító vallás- és mitológia-történeti, valamint – a Mária-motívumok esetében – ikonográfiai áttekintéssel mint elméleti háttérrel kíván megalapozni.

Ennek megfelelően az első fejezet a szaktudományok – a mítosz-kutatás és irodalomelmélet – mítoszra vonatkozó jelentős teóriáinak áttekintése, elsősorban a weöresi mitologizáció szempontjából releváns elméleti eredmények összegzése.

A modern irodalomtudomány egyik markáns irányzata, az 1940–50-es években kibontakozó mítoszkritika, a mítosz-elméleti megközelítést emelte kutatásainak központi elemévé. Ennek az irányzatnak elsősorban a cassireri szimbólum-filozófia és a jungi analitikus pszichológia teóriái képezték a teoretikus háttérét, amelyre alapozva újraértelmezték a hagyomány – beleértve a mítosz – fogalmát és jelentőségét. A mítoszkritika – *M. Bodkin, N. Frye* – a műalkotások archetípusok, mítoszok felőli megközelítését dolgozta ki. A mitológiai történeteknek, mint az emberi pszichében rejlő alapjelenségeknek a felfogása megkerülhetetlen a mítoszokból merítő Weöres-művek kapcsán. A költészetben felelevenedő

archaikus, prelogikus nyelv mítoszkritikai alaptétele egyenesen egybecseng a weöresi „*lélek árján fénylő forró igék*” versbe idézésének költői programjával.

Weöres mítosz-szinkretizmusának elemzéséhez *A. N. Veszeloovszkij* szüzsé-poétikai elmélete nyújt hasznos módszertani megközelítést. E szerint a motívum mint legegyszerűbb elbeszélő egység, a mítoszok alapeleme, tehát egytagú képi séma. Ezzel szemben a szüzsé összetett motívumkombinációból áll. Ebben a felfogásban a motívumok és a szüzsék olyan formai elemek, amelyek a történeti időben – a művek tartalmi változásainak megfelelően – nagyfokú variálódást mutatnak. Egy adott szüzsébe bizonyos motívumok hatolhatnak be; de a szüzsék kombinációja is jellegzetes. A mítoszokat történetiségükben vizsgáló szüzsé-poétikai elmélet szerint a mítosz-variációkban és a mitikus elem/ek/ből építkező irodalmi alkotásokban egyaránt meghatározó ez a metódus.

Ez az elmélet az értekezés elemzéseinek alapvető módszertani alapjait nyújtja, mivel hasznos teóriának bizonyul a mítoszi elemek kreatív kombinációit megalkotó Weöres-költemények motívum-központú megközelítéséhez. Az értekezés elemzésre választott művei esetében a *szüzsék* költői anyagként való kezelése nem csupán tematikai átvételekben realizálódik, hanem a különböző eredetű mitologikus szüzsék és motívumok bonyolult kölcsönhatása is megfigyelhető. Egy-egy történet vagy mitikus téma feldolgozása („átköltése”) egyben a téma olyan újraalkotását is jelenti, amely nem feszíti szét a mitikus kontextust, mivel egy-egy eltérő gyökerű (viszont Weöres bölcséletében összeérő), hasonlóképpen mitikus hagyomány motívumait integrálja az alap-szüzsébe.

A szüzsé-poétikai elemzéssel különösen az *Istar pokoljárása* és *Az óriásnőstény* motívumkombinációiban mutatható ki a sajátos weöresi mítoszalkotói metódus. Például az Istar-szüzsé hagyományos stílus-elemeinek és motívumainak dominanciája mellett a mítosz tartalmát radikálisan átformálja az élet–halál és az azt meghaladó lét indiai vallásfilozófiákban gyökerező eszméjének motivikus beillesztése. Ez a motívumok szintjén megvalósított szintézis tökéletesen példázza azt a veszelovszkiji tézist, amely szerint a *motívumok* és a *szüzsék* is a történelem forgásában élnek; variálódásuk során a szüzsébe bizonyos motívumok behatolnak, illetve a szüzsék is kombinálódnak egymással. Veszeloovszkij szerint e variációk megalkotásában fejeződik ki a költő tradicionális, tipikus szüzsékhez való viszonya.

A szüzsénél kisebb kategóriák, a *motívumok* és a toposzok is jelentős szerepet játszanak az elemzésül választott költemény-csoport mitologikus elemeiben. Az értekezés felfogásában a mítoszmotívum olyan szimbolikus értékű tematikai egység, amelynek hagyományos tartalma egykori mítoszi környezetükben kristályosodott ki, ennél fogva jelentését immanensen hordozza. Például az *Anadyomenében* az aphroditéi mítosz motívumai

– konkrét szövegbeli előfordulásuk, vagy éppen kimaradásuk okán – eleve tartalmi összetevők. Weöres az istennő-kultuszok ismert motívumaiból alkotó módon konstruál egy pszeudo-őskori anyaistennői motívum-rendszert, amelynek struktúraképző elemei éppen e hitvilág ismert és feltételezett tartalmi mozzanatai: a termékenységre, élet és halál misztériumaira utaló állandósult szimbolikus jegyek. Tehát a weöresi mitologikus költemények esetében a motívum nem a szövegbelső ismétlési egysége, hanem a mítoszok hagyományos tartalmi alapelemének, a mítoszmotívumnak a költői szövegbe emelése, amely az eredeti mitológiai anyag kontextusát is magában hordozza.

A *toposz* mint az irodalmi hagyományban nyelvileg rögzült tematikai és retorikai elem különösen a középkori Mária-himnuszok hatását hordozó versekben jut meghatározó szerephez. A toposz vizuális megfelelője, az *ikonográfiai séma* is jelentős tematikai alappillér a Mária kultusból ihletet merítő műveiben. E tematikus–formai elemek képzőművészetben kikristályosodó és hagyományozódó attribútum-rendszerei és vizuális megoldás-típusai eleve kölcsönhatásban álltak a szöveghagyománnyal.

Az elemzésül választott Weöres-költemények képvilágának meghatározó alapelemei a *szimbólum* és a *metafora*. Bár a szimbólum és a metafora gyakran összefonódik a költői nyelvben, a szimbólum meghatározó aspektusa a preverbális, vizuális jelleg és az, hogy a tudattalanból merít; a jel és a jelzett tartalom egységét valósítja meg, ezen felül állandósulás, általános érvényűség jellemzi. Ezzel szemben a metafora alkalmi jelenség. Weöres műveiben a hagyományos motívumok szimbolikus képszerkezetei és az egyéni, – Fónagy Iván megfogalmazásában „alkalmi” – metaforikus képek egybekomponálása kitágítja a költői képvilág kifejezőerejét és élményszerűségét.

A szüzsé-poétikai elmélet nyomán Weöres istennői mítoszokból merítő költeményei – mitikus formaelemeknek megfelelően – két alaptípusba sorolhatók. Az egyik alaptípus egy-egy stilizált mítoszmotívum, a másik pedig konkrét mítoszi szüzsé/k köré épül. Ezek az alapformák – a hagyományos motívumok és szüzsék – variációi azonban a művészi alkotás során teljességgel új összefüggéseket teremtenek. A művekben egységes struktúrává ötvöződő szüzsé-kombinációik és motivikus kölcsönhatások szintézise olyan szinkretista mítosz-költészet körvonalait rajzolja meg, amelynek tartalmi összetevői a Weöres-életmű eszmei törekvéseivel állnak összhangban. A mitikus szüzsék és a mítoszmotívumok mint formaelemek magabiztos kezelésének, tudatos kontaminációjuknak, alkotó átértelmezéseiknek köszönhetően a hagyomány étellel telítődik. Ezekben a művekben a mítosz nem csupán motivikus és narratív elemként van jelen, hanem tökéletesen érvényesül bennük a mítosz mint szemléletmód, mint sajátos jelrendszer alkotó felhasználása.

III. Az értekezés eredményei

Weöres Sándor gazdag költői életműve – részben éppen sokrétűségének köszönhetően – számos irányból megközelíthető. Az értekezés a mitologizáció felőli vizsgálatot helyezte középpontba, amelynek jelentősége abban határozható meg, hogy a mitológiai gyökerű költemények mind a sajátos weöresi alkotásmód, mind a szemlélet és bölcsélet megértéséhez közel visz.

Ezen túlmenően az értekezés jelentősége abban áll, hogy a tárgyául választott Weöres-költeményekben szereplő motívumrendszer precedens értékű, mivel vallástörténetileg jól körülhatárolható, mély gyökerekkel rendelkező mítoszmotívumoknak egy XX. századi költői életműben való megjelenését példázza. A mítoszoknak a modern korban megfigyelhető felértékelődése köré a XX. század szellemi specifikumainak néhány alapvető aspektusa, a kultúra és az irodalom „remitologizálása” köthető, amely az európai kultúra XVIII–XIX. században – különösen a felvilágosodás racionalizmusában és a pozitívizmusban – kiteljesedő demitologizálódását felváltotta. Mind a költészetben, mind pedig a regény- és drámai irodalomban megfigyelhető e mitologizmus térnyerése. E tekintetben Weöres Sándor mítoszokból merítő költészete voltaképpen a korszak – a kb. 1910-es évektől kezdődő időszak – egyik főáramlatához kapcsolódik.

Amikor Kerényi Károly a mitológiát egyszerre határozza meg művészetként és a művészet anyagaként, valamint élő voltát hangsúlyozza a statikussággal szemben, az irodalom XX. századi remitologizációjának elvi alapjára világít rá. Weöres e műveinek legfőbb érdeme talán az, hogy képes a forráshű mitológiai kliséket élettel telíteni, költészetének szerves részévé integrálni. Az alvilágba leszálló Istárt és a habokból felemelkedő Aphroditét, Szűz Mária égi jelenését olyan egyéni interpretációban jeleníti meg, amelynek tartalmi vonatkozásai nem csupán a weöresi költészet más női tematikájú műveiben, hanem az életmű egészében is eszmei törekvéseinek lényegét alkotják.

Irodalomelméleti tekintetben elsősorban szüzsépoétikai következtetések levonására ad lehetőséget e költemények motívumkombinációinak elemzése. A szüzsék variációjának és a szüzsékbe behatoló motívumok módosító hatásainak vizsgálatára koncentrálnó veszelovszkiji teória tökéletes elemzési anyagául kínálkoznak az antik, indiai, kínai mítoszok és vallásfilozófiák, valamint a keresztény mariológia Weöres-költemények-beli szintézisei.

Az értekezés a weöresi istennői mítoszmotívumok jelentéseinek – az eredeti forrásokkal megegyező, illetve a tudatosan változtatott elemeknek – a föltárását és interpretálását célozza. Ezzel az értekezés a XX. századi magyar irodalom egyik

legkiemelkedőbb életművét bár egyetlen, mégis lényegi aspektusból közelíti meg. Ez a nézőpont nem csak azt a már köztudott tényt kívánja megerősíteni, hogy nevezetesen ez a költői életmű valamennyi, a költő által ismert mítoszból és bölcslethez merít, hanem arra kíván rávilágítani, hogy e motívumrendszer tüzetes vizsgálata a weöresi sajátos szinkretizmus és költői teológia alapvonásait, valamint a motívumok kombinációinak formai sajátosságait is képes megközelíteni és értelmezni.

IV. Az értekezés tárgyával kapcsolatos publikációk

- *A gótikus katedrálisok Mária-ikonográfiájának eszmetörténeti háttere. A reimsi Notre-Dame katedrális Mária-kapujának ikonológiai elemzése.* Szeged, 1989, JATE. 65 o.
- *Szimbólumtár* (Pál József, Újvári Edit szerk. Budapest, 1997, 2001, Balassi Kiadó); Újvári Edit által írt szócikkei: *anyaistennő, Aphrodité/Venus, Boldogasszony, Démétér/Ceres, Hold, Innin/Istar/Astarta, Ízisz, Kübelé, Szűz Mária*
- *Weöres Sándor, a „való” költője.* In Helikon, (Kolozsvár) 1999. Február 25. 11–12. o.
- *A „láthatatlan fundamentum”. Weöres Sándor kánonfelfogása.* In Magyar Napló, 2000. Március. 95–98. o.
- *„Termő ékes ág” Mária szimbólumok Weöres Sándor költészetében* In Kapitány Gábor és Kapitány Ágnes (szerk.): *Jelbeszéd az életünk 2.* Bp., 2002, Osiris Kiadó. 200–212. o.
- *Vallási hagyományok szinkretizmusa Weöres Sándor költészetében* (A Szegedi Modern Magyar Irodalmi Műhely konferenciájának anyagából készülő tanulmánykötet, JATEPress. megjelenés alatt.)